

el-URVETÜ'L-VÜŞKÂ

si, şeriatın kefilini” diye nitelenmiş ve devlet in önemli vilâyeti olan Mısır İngiliz işgali altındayken sultanın rahat olamayacağı ve elinden gelen her şeyi yapacağı belirtilmiştir (a.g.e., s. 228-229; *el-‘Urvetü'l-vüşkâ*, nşr. Hüseyin Muhyiddin el-Habbâl, 2. Kısım, s. 205).

Yayın hayatının kısalığına rağmen *el-‘Urvetü'l-vüşkâ*'nın büyük etkileri görülmüştür. Dergi İngiliz işgalindeki Mısır, Hindistan, Afganistan başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin birçok eyaletine, Kuzey Afrika'ya ve İran'a gönderilmektedir. Ayrıca ulaştığı bölgelerde pek çok kişi tarafından okunduğu anlaşılmaktadır. Dergideki bazı makaleler Hintçe'ye tercüme edilip yayımlanmış (*el-‘Urvetü'l-vüşkâ*, nşr. Seyyid Hâdî Hüsrev Şâhî, s. 336) ve okur kitlesiyle birlikte etki alanı da ciddi bir şekilde artmış, dergi kapandığı halde etkisi uzun süre devam etmiştir. Reşid Rızâ, 1893'te *el-‘Urvetü'l-vüşkâ*'nın bazı sayılarını okuduktan sonra kendi görüşlerinde önemli değişiklikler meydana geldiğini söyler (*Târîhu'l-üstâz*, I, 303 vd.). Lübnanlı âlim Hüseyin el-Cisr ve Iraklı âlim Süleyman el-Geylânî'nin ifadeleri derginin halkı işgalcilere karşı uyandırmakla kalmadığını, onları inkılâba ve ayaklanmaya hazırladığını göstermektedir (*el-‘Urvetü'l-vüşkâ*, nşr. Seyyid Hâdî Hüsrev Şâhî, s. 75). İslâm dünyasında islahatı savunan Efgânî dergi vasıtasıyla düşüncelerini geniş kitlelere duyurma imkânı bulmuştur. *el-‘Urvetü'l-vüşkâ* İslâm coğrafyasındaki basın faaliyetlerinin gelişmesini de etkilemiştir. Nitekim 1898'den itibaren Kahire'de yayımlanan *el-Menâr* dergisinin ilk sayısında kuruluş amaçlarından birinin *el-‘Urvetü'l-vüşkâ*'nın metodunu ve gayretlerini devam ettirmek olduğu belirtilmiştir (*DîA*, XXIX, 116).

Reşid Rızâ *el-‘Urvetü'l-vüşkâ*'daki bazı makaleleri 1905'te *el-Menâr*'da yeniden neşretmiş, daha sonra bunları *Târîhu'l-üstâz* içerisinde “Mağâlâtü'l-‘Urvetü'l-vüşkâ el-İslâhiyye” başlığıyla yayımlamıştır (II, 215-337); ayrıca Hüseyin Muhyiddin el-Habbâl tarafından Beyrut'ta aslına uygun bir düzenlemeyle basılmıştır (1328). Dergideki diğer bazı makaleleri 1930'da M. Bâşâ el-Mahzûmî *Hâtırâtü Cemâlidîn el-Efgânî* içerisinde neşretmiştir. Selâhaddin el-Bustânî, dergiyi konularına göre yeniden düzenleyip başlıklar koyarak *el-‘Urvetü'l-vüşkâ ve's-sevretü't-tahrîriyyetü'l-kubrâ* adıyla yayımlamış (Kahire 1957), bunun sonraları pek çok baskısı yapılmıştır.

el-‘Urvetü'l-vüşkâ'nın devamı niteliğinde bazı dergiler de yayımlanmıştır. Beşir b. Fethullah 1905'te Kahire'de aynı başlıkla ve üç aylık periyodlarla bir dergi çıkarmış, bir benzeri de Beyrut'ta Vehbe Süleyman Şuayb el-Âmilî tarafından hıfzı olarak neşredilmiştir. Ayrıca *el-‘Urvetü'l-vüşkâ*'nın yayımının hicrî 100. yılına denk gelen 1981'de aynı isimle iki dergi daha neşredilmiş, bunlardan biri Abdülhakîm Tabîbî tarafından Cenevre'de 1981 yılında çıkarılmıştır. Burada *el-‘Urvetü'l-vüşkâ* derginin I. cildi sayılarak yayımına II. cildinin birinci sayısının neşriyle başlanmıştır. Aynı isimde ikinci bir dergiyi Mısır'da Enver Sedat'ın girişimiyle Câmîatü's-Şuûbî'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye Mayıs 1981'de yayımlamıştır. Bu da on sekiz sayı çıkabilen asıl *el-‘Urvetü'l-vüşkâ*'nın devamı olduğunu göstermek için 19. sayı ile çıkmaya başlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-‘Urvetü'l-vüşkâ, II/2, Geneva 1401, s. 21-26; *el-‘Urvetü'l-vüşkâ lâ inşâme lehâ* (nşr. Hüseyin Muhyiddin el-Habbâl), Beyrut 1328; Cemâleddin-i Efgânî – Muhammed Abduh, *el-‘Urvetü'l-vüşkâ* (nşr. Seyyid Hâdî Hüsrev Şâhî), Kahire 1423/2002, neşreden giriş, s. 68-75; a.e. (trc. İbrahim Aydın), İstanbul 1987; Reşid Rızâ, *Târîhu'l-üstâzî'l-imâm eş-şeyh Muhammed ‘Abduh*, Kahire 1427/2006, I, II, tür.yer.; a.mlf., “Fâtihatü'l-mucelleddî'l-hâdî ve's-selâşîn”, *el-Menâr*, XXXI/1 (1349/1930), s. 1-10; Ch. C. Adams, *Islam and Modernism in Egypt: A Study of the Modern Reform Movement Inaugurated by Muhammad Abduh*, New York 1968, tür.yer.; N. R. Keddie, *Sayyid Jamâl ad-Din “al-Afghânî”*: A Political Biography, Berkeley 1972, s. 214-228; M. Bâşâ el-Mahzûmî, *Hâtırâtü Cemâlidîn el-Efgânî el-Hüseynî*, Beyrut 1980, tür.yer.; *Haқиқatü Cemâlidîn el-Efgânî* (der. Asgar Mehdevî – İrec Efsâr, trc. Abdünnâim Hasaneyn), Mansûre 1408/1988, II, tür.yer.; P. T. Vatikiotis, “Muhammad Abduh and the Quest for a Muslim Humanism”, *Arabic*, IV/1, Leiden 1957, s. 55-72; Cemâleddin er-Ramâdî, “Şafâhât mine'l-‘Urvetü'l-vüşkâ”, *ME*, XXXIII/10 (1962), s. 1221-1225; E. Kedourie, “Djamel El-Din Assad Abadi dit Afghani. By Homa Pakdaman. Pp. 385. Paris: G.P. Maisonneuve et Larose; Sayyid Jamal Al-Din Al-Afghani: An Annotated Bibliography. By A. Albert Kudsi-Zadeh. Pp. xxiii+118. Leiden: E. J. Brill”, *MES*, VII/2 (1971), s. 260-264; J. Jomier, “La revue al-‘Orwa al-wothqa” (13 mars-16 octobre 1884) et l'autorité du Coran”, *MIDEO*, XVII (1986), s. 9-36; Ziyauddin Khan, “Sayyid Jamal al-Din Afghani's Reflections on Western Imperialism- An Analysis”, *Pakistan Journal of History and Culture*, X/2, Islamabad 1989, s. 54-79; Muhammed Harb, “el-Menâr”, *DîA*, XXIX, 116.

HİLAL GÖRGÜN

URYÂNİZÂDE
AHMED ESAD EFENDİ

(bk. ESAD EFENDİ, Uryânîzâde).

US, Hakkı Tarık
(1889-1956)Kendi adıyla anılan
bir kütüphanesi olan
gazeteci ve yazar.

Manisa Gördes'te doğdu. Babası Hacı Hasan Hulûsi, annesi Sıdika Hanım'dır. Ailenin Mehmet Âsım ve Hasan Rasim'den sonra üçüncü çocuğudur. Asıl adı İsmail Hakkı olup ilk ve orta öğrenimini Gördes'te tamamladı. 1906 yılında burada belediye sandık emniyeti ve Evkaf Komisyonu kâtipliğine başladı. Gördes'e kaymakam tayin edilen Şair Eşref tarafından şiirleri beğenilince bunları İzmir ve İstanbul gazetelerine göndererek basın hayatına ilk adımını attı. Bir müddet sonra İstanbul'a ağabeyi Mehmet Âsım'ın yanına gidip Dârülfünun Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Bu yıllarda kitap ve basın dünyası ile ilişkileri daha da arttı. Çarşıkapı'da oturduğu için Beyazıt kitapçıları, hakkâklar ve Kapalı Çarşı içindeki sahafları sık sık ziyaret ediyordu. Abdülhak Hâmid'in *Târık yahut Endülüs Fethi* adlı tiyatro eserinden etkilenerek bazı yazılarında “Tarık” mahlasını kullanan ağabeyi Mehmet Âsım kardeşinin Târık'ı sevdiğini farkedince bu mahlası ona verdi. Ağabeyinin yardımıyla *Tanin*'de çalışmaya başladı. Bu gazetede tecrübe kazanması üzerine *Tercümân-ı Hakikat*'e ve oradan *Tasvîr-i Efkâr*'a geçti. Burada yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1911 yılında Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İttihat ve Terakki Fırkası'na olan yakınlığından dolayı *Hakikat* gazetesinin yönetimi için Eskişehir'e gönderildi. Bir yıl Eskişehir'de çalıştıktan sonra İstanbul'a döndü.

Dârülmualimîn-i Âliye'de ders veren ağabeyi Mehmet Âsım'ın hastalanarak tedavi için İsviçre'ye gitmesi üzerine onun derslerini üstlendi. 1914'te İstanbul Sultânîsi'nde (İstanbul Lisesi) başladığı öğretmenliği aralıksız on yıl sürdü. Bu görevinin yanında bir yıl İstanbul Mercan Lisesi ve üç yıl Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Galatasaray Lisesi'ndeki öğrencileri arasında Yunus Kâzım Köni, Naşit Hakkı Uluğ ve daha sonra özel doktoru olan Ekrem Şerif Egeli de vardı. 1919'da Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ne üye oldu; yapılan ilk kongrede adı Türk Matbuat Cemiyeti olarak değiştirilen derneğin yönetim kuruluna seçildi; 1921'de genel sekreterliğine getirildi. Ayrıca Muallimler Cemiyeti, Matbuat Cemiyeti ve Türk Basın Birliği başkanlıklarında bulundu. Yeşilay ve Türk Maarif

Cemiyeti (Türk Eğitim Derneği) kuruluşunda, Türk Ocağı başta olmak üzere Çocuk Esirgeme Kurumu ve daha birçok hayır kuruluşunun idare heyetlerinde yer aldı. İşgal yıllarında kurtuluş mücadelesini destekleyen cemiyetlerde çalıştı. *Vakit*'te Millî Mücadele'ye dair yazılar yazdı. Müdâfaa-i Milliyye grubunun Anadolu ile haberleşmelerinde aktif görev alarak büyük hizmetlerde bulundu. Bu çalışmaların karşılığında kendisine İstiklâl madalyası verildi. İzmir Vilâyet Umumi Meclisi'ne Gördes'ten üye seçilen Us, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte milletvekili oldu, 1923-1936 yılları arasında dört devre Giresun milletvekilliği yaptı. 1943'te "Yazı Hayatında Elli Yılı Dolduranlar Jübilesi"ni, 1944'te "Ahmed Midhat Efendi Jübilesi"ni düzenledi.

Tek parti iktidarı döneminde milletvekilliği yapmasına rağmen birçok konuda itirazlarda ve cesur karşı çıkışlarda bulunması dolayısıyla kendisine "mûteriz" lakabı takıldı. Yine bu dönemde tartışılan Basın Kanunu'na red oyu veren tek milletvekili Hakkı Tarık Us'tur. Yalnız yaşayan Hakkı Tarık kazancının büyük kısmını bir kütüphane kurmak amacıyla eski kitap, gazete ve dergi satın almak için harcadı. Özellikle Basma, Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu (1934) hazırlanmadan önce çıkmış gazete, dergi ve kitapların hemen tamamını toplayarak bunları Vakit Yurdu binasında kurduğu kütüphanesinde araştırmacıların istifadesine sundu. Sahafılar Çarşısı'nın 1949 yangınından sonra yeniden kurulmasına büyük emek verdi, buradaki esnafın kitap ve ilgili malzeme dışında bir şey satmasının önüne geçilmesini sağladı. Dostlarına vefası ve yayın hayatına katkılarıyla tanınan Hakkı Tarık Us 21 Ekim 1956 tarihinde vefat etti ve 23 Ekim'de Beyazıt Camii'nde kılınan öğle namazından sonra yapılan törenlerin ardından Merkezefendi Kabristanı'nda annesinin yanında defnedildi.

Hakkı Tarık Us, vasiyetinde kitapları için Cemal Nadir sokağında bir kütüphane binası yapılmasını, bu arada kitaplarının Vakit Matbaası üzerindeki ahşap binadan kaldırılarak daha iyi bir yere konulmasını istemiştir. Kütüphaneyle ilgili bütün ayrıntıları yirmi iki madde halinde vasiyetine ekleyen Us'un bu isteği, vefatının dokuzuncu yılında 21 Ekim 1965'te kitaplarının Beyazıt Camii Külliyesi'nin Sıbyan Mektebi'ne taşınmasıyla geçici olarak yerine getirilmiştir. Onun kütüphane için kurduğu tesis ilgisizlikten dolayı vakıf özelliklerini kaybedince 1995'te kapatılmış, koleksiyonlar 2003 yılında Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir.

Hakkı
Tarık Us

lerek Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne taşınmış, daha sonra süreli yayınların bir katalogu yayımlanmıştır.

Eserleri. Kitapları: *Meclis-i Meb'ûsan 1293/1877 Zabıt Ceridesi* (der. Hakkı Tarık Us, I-II, İstanbul 1939-1954), *50 Yıl [Elli Yıl]* (İstanbul 1943), *C.H.P. Kurultay Üyelerine Bu Toplantıda Düşen Büyük Vazifeler* (İstanbul 1947), *Ahmed Mişhat Efendi ile Şair Fitnat Hanım* (İstanbul 1948), *Bir Jübilenin İntibâları Ahmed Midhat'ı Anıyoruz* (İstanbul 1955), *İstanbul Fethi'nin 500. Yıldönümünde Fatih İstanbul'u Yalnız Fethetmekle Kaldı: Fetih Olmasıydı İstanbul'u Belki Devlet Merkezi de Yapamayacaktık* (İstanbul 1953). **Neşirleri:** Nâmik Kemal, *Namık Kemâl'in Kanije Muhasarası* (İstanbul 1941); Ahmed Midhat, *Henüz 17 Yaşında: Roman* (İstanbul 1943); Nâbizâde Nâzım, *Karabibik* (İstanbul 1943); Nâmik Kemal, *Silistre Muhasarası: Kalede Bulunan Gazilerden Yüzbaşı Ahmed Nazif'in Hatıraları* (İstanbul 1946); Ahmed Midhat, *Dürdane Hanım: Roman* (İstanbul 1951); *İzmit Körfezi'nde Bir Gezinti-Ahmed Midhat Efendi Merhumdan Nakil* (İstanbul 1952). **Süreli Yayınları.** 1. *Kitap ve Kitapçılık* (I-II, sy. 1-30, İstanbul, 1 Kânunusânî 1936 – 15 Nisan 1937). 2. *Vakit-Yevmî Gazete* (22 Teşrinievvel 1333/1917 – 15 Nisan 1963). 1934-1938 yılları arasında *Vakit*'in Türkçe'si olan *Kurun* adıyla yayımlanmıştır. Üç kardeşin birlikte çıkardığı *Vakit* gazetesi, Hakkı Tarık'ın çıkardığı *Kitap ve Kitapçılık*, Hasan Rasim'in çıkardığı *Son Saat* gazetesi (1 Eylül 1939-1953) gazetecilik dünyasında, *Dün ve Yarın Külliyyatı* başlığı altında yayımladıkları altmış kitap ise Cumhuriyet dönemi kültür hayatında önemli bir yer tutmuştur. *Vakit* gazetesi 24 Nisan 1950 tarihli 11691-939. sayısını Manisa özel sayısı olarak çıkarmış, 21 Ekim 1965 tarihli 13147. sayısını da Hakkı Ta-

rık Us'a ayırmış, bu iki nüshada sadece Hakkı Tarık'la ilgili yazılara yer verilmiştir. Bu arada *Âşîyan* ve *Rûbâb* dergilerinde de yazılar yazan Us, İbrahim Alâeddin Gövsa'nın ölümünden sonra yarıda kalan *Ansiklopedik Sözlük*'ü tamamlayan heyet de yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hakkı Tarık Us, "Hakkı Tarık Us'un Vasiyeti", *Müteferrika*, sy. 15, İstanbul 1999, s. 3-15; Hasan Rasim Us – Hakkı Süha Gezin, *Hakkı Tarık Us 1889-1956*, İstanbul 1957; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi: Her Yönüyle Basın*, Ankara 1971, s. 280-285; Vedii Evsal v.dğr., *Gazeteciler Cemiyeti ve Kurk Yılı*, İstanbul 1987, s. 30-31, 45; Zeynep Uysal, *Us kardeşler ve Vakit Gazetesi*, İstanbul 1991, s. 105-145; Nuri İnuşur, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1992, s. 106-107; Nuri Akbayar – Orhan Koloğlu, *Gazeteci Bir Aile Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us'lar*, Ankara 1996; İlhan Yerlikaya, *II. Abdülhamid Döneminde Basın Yarı Resmî Vakit Gazetesi (1875-1884)*, Kırkkale 1996, s. 1-40; Selahattin Öztürk, "Hakkı Tarık Us ve Kütüphanesi", *Yazmalara Adanmış Bir Ömür Nîmet Bayraktar'a Armağan*, İstanbul 2006, s. 135-152; *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu: Süreli Yayınlar* (haz. Selahattin Öztürk v.dğr.), İstanbul 2006; *Yeni İstanbul*, İstanbul 05.07.1955; Yunus Kâzım Köni, "Hakkı Tarık Us", *TDL*, VI/63 (1956), s. 154-158; Raif Yelkenci, "Hakkı Tarık Us Bey", *Müteferrika*, sy. 24 (2003), s. 133-138; "Us, Hakkı Tarık", *DBİst.A*, VII, 327.

SELAHATTİN ÖZTÜRK
ABDURRAHMAN M. HACIİSMAILOĞLU

USKUF er-RÛMÎ

(bk. DAGÂTIR).

USMAN, Mazhar Osman (1884-1951)

Türkiye'de modern akıl hastalıkları tıp dalının temelini atan hekim.

Günümüzde Yunanistan'da bulunan De-deağaç'a (Aleksandropolis) bağlı Sofulu'da doğdu. İlk öğrenimini Kırklareli'nde, orta öğrenimini İstanbul Üsküdar İdadisi'nde yaptıktan sonra Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'de okudu ve 1904 yılında mezun oldu. Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyât Hastahanesi'nde staj yaparken akıl ve sinir hastalıkları ve elektrikle tedavi (emrâz-ı asabiyye ve aklıyye ve tedâvi bi'l-elektrik) asistanlığına getirildi (1905). Stajını bitirince mecburi görev yeri için kurada Hicaz'ı çekmesine rağmen o sırada Makedonya'da süren çete faaliyetlerinde çetecilerin çoğu delilik arazi gösterdiğinden Manastır'a gönderildi. Mecburi hizmetini tamamlayıp İstanbul'a döndüğünde akıl ve sinir has-